

Conferința Științifică a Research Center for Heritage and Cultural Anthropology din
cadrul Universității de Vest din Timișoara: *Banatul: documente, arhive, abordări*

Ediția I

Timișoara, 28 iunie 2019, sala 223

09:00 – 09:30

Cuvânt de deschidere:

Reprezentant al Rectoratului Universității de Vest din Timișoara

Conf. Dr. Valy Ceia, Prodecan Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

Prof. Dr. Otilia Hedeșan, director al Research Center for Heritage and Cultural Anthropology (RHeA)

09:30 – 11:00

Banatul: arhive și abordări

moderator: Otilia Hedeșan

Cosmina Timoce Mocanu, *Cercetările Arhivei de Folklor a Academiei Române în Banatul interbelic*

Corina-Eugenia Popa, *O retrospectivă a ultimului deceniu de cercetare etnologică în Banat în cadrul Universității de Vest din Timișoara*

Ion-Alexandru Ardereanu, *Izvoare scrise ale muzicii bisericești din Banat. Importanța catalogării acestora pentru o înțelegere corectă a istoriei muzicii bisericești din vestul țării.*

Adrian Călin Boba, *Muzica bisericească românească – importanță, origini, istoric*

Sașa Zoran Iașin, *Activitatea episcopului ortodox de Timișoara Petar Petrovici, în lumina materialului arhivistic existent la Arhiva Episcopiei Ortodoxe sârbe de Timișoara*

11:00-11:30 pauză de cafea

11:30 – 13:00

Banatul: studii de caz (I)

Moderator: Mihaela Bucin

Otilia Hedeșan, *Basmul tradițional din Banat. Recurențe și variante*

Eliana Popeți, *Reflecții asupra baladelor haducești din Banat. Studiu de caz: Mantu*

Diana Mihuț, *Jumătate de veac de pictură naivă la Uzdin: cercetări și perspective*

Gabriela Panu, *Moda universităților timișorene în perioada comunistă*

13:00 – 14:00 pauză

14:00 – 15:30

Banatul: studii de caz (II)

Moderator: Mihaela Bucin

Alina Negru, *O perspectivă actuală asupra locuirii rurale din Banat*

Raluca Rusu, *Acțiuni patrimoniale actuale. Experiențe din Banat*

Eufrozina Greonjanc, *Povestea locului : Valea cu Cer (Banatul Sârbesc)*

Iudit Călinescu, *Bătania - între comunitate istorică și diasporă*

Janeta Iuga, *Mentalul comunitar rural manifestat în obiceiurile de familie din Banat*

Dana Popeti, *Profesor în Bărăgan*

15:30 – 17:00

Banatul: document(ar)e vizuale

Moderator: Cosmina Timoce Mocanu

Ioana Dorobanțu-Gordon, *Bradule, brăduțule (1968) – un film etnologic al Arhivei de Folclor a Universității de Vest din Timișoara*

Mihaela Bucin, Mihaela Bucin - Tiberiu Boca, *Amintiri românești din Seghedin / Szegedi román emlékek (2017; 24 min)*

Comitet științific:

Conf. Dr. Mihaela Bucin, Universitatea din Szeged

Prof. Dr. Otilia Hedeșan, Universitatea de Vest din Timișoara

Conf. Dr. Tatiana Potyng, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” Chișinău

Prof. Dr. Habil. Lucian Emilian Roșca, Universitatea de Vest din Timișoara

Comitet de Organizare:

Prof. Dr. Otilia Hedeșan

Asist. Cercet. Diana Mihuț

Petru Miloș

Ion-Alexandru **Ardereanu**, *Izvoare scrise ale muzicii bisericești din Banat. Importanta catalogării acestora pentru o înțelegere corectă a istoriei muzicii bisericești din vestul țării.*

Adrian Călin **Boba**, *Muzica bisericească românească – importanță, origini, istoric*

Mihaela **Bucin**, Mihaela Bucin - Tiberiu Boca, *Amintiri românești din Seghedin / Szegedi román emlékek (2017; 24 min)*

Unul dintre orașele importante ale Banatului istoric este Szeged / Seghedin, din Ungaria. Deși aici nu a existat o comunitate românească autohtonă numeroasă și stabilă, mulți dintre românii legați de acest oraș au contribuit la dezvoltarea vieții culturale, politice și economice din Transilvania vestică, Partium și Banat. Începând din prima parte a secolului al XIX-lea, personalități ale politicii și culturii românești își fac studiile în acest oraș, la Gimnaziul Piarist. Există apoi o serie de intelectuali români care n-au venit la Seghedin de bunăvoie, ci fiindcă au avut de ispășit aici o pedeapsă, aflându-se detenție, în acest oraș, din motive politice. După Vaț, Seghedinul este orașul din Ungaria care a găzduit cei mai mulți români închiși din motive politice, în celebra închisoare Csillag. De-a lungul anilor, la Universitatea din Seghedin au studiat sau au predat și români. De altfel, de aproape 70 de ani funcționează aici o catedră de limba și literatura română, care pregătește profesori pentru școlile din Ungaria. Despre urmele românești din Seghedin, Redacția în limba română a Televiziunii Ungare a realizat în 2017 un film documentar, prezentat în cadrul emisiunii Ecranul nostru.

Iudit **Călinescu**, *Bătania - între comunitate istorică și diasporă*

Comunitățile istorice românești din afara granițelor nu mai reprezintă de mulți ani un teritoriu necunoscut pentru etnologii și antropologii români. S-au făcut multe cercetări de teren, studii, s-au publicat articole, studii, monografii. Ceea ce este interesant, legat de comunitatea istorică românească din Ungaria, este că ea a fost studiată în amănunt atât din interiorul comunității, cât și din afara ei, având astfel o dublă perspectivă asupra aceleiași comunități. În societatea contemporană vechiul și noul sunt într-o permanentă luptă, la fel ca și influențele sociale, culturale sau politice, toate ducând la un spațiu și la o comunitate unice. În Ungaria, peste comunitatea istorică românească s-a așezat în ultimii 30 de ani o comunitate de diasporă, venită din România, aducând cu ea o infuzie de românitate și transformând modul de viață al românilor de aici. Bătania, o localitate de lângă granița românească, este un astfel de

exemplu, aici venind, în ultimii 10-15 ani, foarte mulți arădeni (și nu numai). Aceștia și-au cumpărat imobile în localitate, atât ca și case de vacanță cât și ca reședințe permanente, unii făcând zilnic naveta la serviciu în Arad. Pentru comunitatea istorică românească apariția diasporei a fost benefică, animând-o atât cultural, cât și religios, social, unul din pilonii de bază fiind chiar preotul ortodox Ilie Ciocan. Toate acestea au dus la o continuă transformare a vieții de zi cu zi a comunității, aducând-o într-un contact permanent cu România și cu limba română.

Ioana Dorobanțu-Gordon, *Bradule, brăduțule* (1968) – un film etnologic al Arhivei de Folclor a Universității de Vest din Timișoara

Comunicarea de față pornește de la procesul de reconstituire a unui film etnologic realizat de Tudor Vasile Crețu și Sandu Dragoș, la Mehadica, în 1968. Filmele Cercului de folclor de la Universitatea de Vest din Timișoara datează începând cu anul 1965 și sunt rezultatele unor cercetări de teren, făcute preponderent în Banat. *Bradule, Brăduțule* este un caz particular, fiind prima parte dintr-o trilogie filmată în aceeași localitate și cu aceiași protagoniști, în perioada 1968-1971. El marchează două premiere: este primul film realizat de Tudor Vasile Crețu și, în același timp, este primul film, din seria cercetărilor făcute de membrii Cercului de folclor, care surprinde o practică tradițională în timpul derulării sale. În această lucrare, încercăm o privire analitică asupra filmului în cauză, păstrând în vizor contextul istoric și socio-cultural al anilor '60, condițiile tehnice în care a fost realizat și curente care au influențat filmul documentar, în perioada menționată.

Eufrozina Greonjanc, *Povestea locului : Valea cu Cer (Banatul Sârbesc)*

Nu se știe de unde și când a primit această denumire, dar așa i-au zis bunicii bunicilor noștri, așa îi spunem noi, astăzi și tot așa îi vor spune urmașii urmașilor noștri. Poate că rădăcina numelui este învăluită în valurile vremii, a timpului ce știe atât de inevitabil să lase urme și amprente. Este cert că noi ne-am obișnuit cu acest nume, nu numai pentru că sună frumos, pentru că într-adevăr sună foarte frumos, ci, pur și simplu pentru că simbolizează ceva al nostru care ne aparținea doar nouă din moși strămoși și nu mai poate să existe în altă părți și în alte locuri. Despre Valea cu Cer, am auzit vorbindu-se în casa mea, în toate casele nicolicienilor care aveau butuci de vie pe Dealul Dâlmei. Și aveau aproape toți, pentru că acela care nu avea o colibă sau o căsuță

mică, mică, cu ferestrele cât pumnul străjuită de umbra nucilor bătrâni, nu era considerat om la casa lui și gospodar în toată firea. Iar drumul care te ducea spre Dealul Dâlmei era unic, pentru că trecea pe lângă Valea cu Cer. În imaginația mea de copil această vale era un colț desprins din rai, pentru că aici cerul poate fi atât de jos, sprijinindu-se ca într-un cuib în vestita vale, iar tu, oricât de mic ai fi fost, puteai să atingi cerul cu mâna și să fi astfel aproape, chiar foarte aproape de tot ce este sfânt și sacru.

Otilia **Hedeșan**, *Basmul tradițional din Banat. Recurențe și variante*

Pe parcursul ultimelor două secole, au apărut mai multe colecții de basme provenind din regiunea Banatului (1845: Albert und Arthur Schott, 1893, George Cătană, 1908 – 1916 Petre Ugliș Delapeșica, 2016: Hedeșan, 2016: Eliana Popeți), astfel încât este posibilă, în prezent, o analiză diacronică a acestora. Pe de o parte, se pot identifica tipurile narrative rezistente și recurente de-a lungul timpului, pe de altă parte sunt decelabile variabilitățile datorate unor cauze diverse (maniere de consemnare distincte, canoane retorice ale speciei, personalitatea povestitorilor etc).

Sașa Zoran **Iașin**, *Activitatea episcopului ortodox de Timișoara Petar Petrovici, în lumina materialului arhivistic existent la Arhiva Episcopiei Ortodoxe sârbe de Timișoara*

Conservarea și pastrarea materialului arhivistic este parte integrantă a păstrării valorilor naționale și spirituale. Pe de altă parte, publicarea materialului arhivistic prezintă punerea sa în valoare, prin publicarea și prezentarea materialului publicului larg, salvându-se astfel de la uitare. În acest fel materialul arhivistic este pus la dispoziția cercetătorilor și a tuturor celor care folosesc în activitatea lor materialul arhivistic. Episcopul Petar Petrovici, unul dintre cei mai de seamă arhipăstori ai Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timișoara, a rămas relativ necunoscut publicului, din cauza limitării accesului la materialul arhivistic, precum și numărul redus de documente existente. Arhiva Episcopiei de Timișoara deține câteva documente referitoare la episcopul Petrovici, care în mare măsură prezintă activitatea pastoral misionară a diecezei de Timișoara la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Materialul arhivistic constituie totodată și primele documente referitoare la învățământul teologic ortodox din Banat, dar și o dovadă a spiritului multiconfesional și multiethnic al Banatului din perioada iluministă.

Janeta **Iuga**, *Mentalul comunitar rural manifestat în obiceiurile de familie din Banat*

În studiul de față se urmărește modul în care omul culturii tradiționale percepe lumea și semnificațiile ei, dar comportamentele morale și culturale în fața pragurilor vieții, semnificațiile și funcțiile actelor pe care acesta le performează. Sunt descrise o serie de realități culturale care scot în evidență ideea că omul culturii tradiționale reiterează gestul creator la intrările și ieșirile din existență, manifestând o relație de interdependență între micro și macrocosmos, fundamentul actelor sale rămânând, desigur, prototipia mitică. Fie că este vorba de naștere, nuntă sau înmormântare, omul culturii tradiționale este în permanență preocupat de asigurarea echilibrului în cadrul comunității din care face parte, performând în acest sens o serie de acte rituale cu funcții propițiatoare și apotropaice, aspecte surprinse în cadrul respectivei cercetări. Vom observa că mentalitatea comunităților folclorice apelează la semn, la simbolul cultural, în fiecare act de comunicare punându-se astfel în valoare viziunea asupra existenței, dar și atitudinile fundamentale față de etapele esențiale ale trecerii omului prin viață și logica după care își organizează acest parcurs ontologic. Elementul de noutate al acestui studiu constă în cercetările de teren realizate recent, care surprind continuitatea unor credințe și practici magice, dar și mutațiile de semnificații care s-au produs în timp.

Diana **Mihuț**, *Jumătate de veac de pictură naivă la Uzdin: cercetări și perspective*

În urmă cu jumătate de veac, pictura naivă a devenit un fenomen artistic reprezentativ pentru una dintre principalele comunități românești din Banatul sârbesc. Astfel, în contextul mai general al școlilor de pictură naivă care încep să se dezvolte pe teritoriul Iugoslaviei în anii '50 ai secolului trecut, la Uzdin se pun bazele unei mișcări similare, reprezentativă pentru minoritatea românească și caracterizată în primul rând printr-o specificitate de gen, în măsura în care practica picturii naive le este asociată, la Uzdin, unor femei care vor fi cunoscute pretutindeni drept *pictorițele naive de la Uzdin*. Fenomenul pictorițelor naive de la Uzdin cunoaște un interes fluctuant atât din partea propriei comunități, cât și din partea publicului larg ori al specialiștilor, în funcție de contextul istoric sau cultural la care ne referim. Astfel, studiul de față își propune o trecere în revistă a câtorva repere documentare referitoare la subiectul picturii naive de la Uzdin și a contextului în care aceste documentări au fost realizate. Voi avea în vedere interesul unor cercetători fie ei profesioniști sau amatori referitor la acest subiect, precum și felul în care demersurile acestora se concretizează sub forma unor produse care pot deveni resurse documentare (filme, înregistrări, reportaje, lucrări cu caracter

monografic etc.), toate acestea așezate în contextul socio-cultural mai larg în care au fost produse.

Alina Negru, O perspectivă actuală asupra locuirii rurale din Banat

Înțelepciunea constructivă înmagazinată în locuirea rurală, din Banat și de pretutindeni, este rezultatul unui proces cumulativ, de continuă adaptare a mediului construit la nevoile proprietarilor și la specificul contextului natural și cultural. Mobilitatea locuitorilor din mediul rural a dus la perturbarea acestui proces. Aspecte precum modificarea statutului ocupațional al proprietarilor și a nevoilor de trai ale acestuia, importarea unor modele noi de locuire sau alterarea ritmului de întreținere a mediului construit se numără printre efectele directe ale fenomenului de migrare rural-urban / urban-rural. Tocmai aceste aspecte influențează caracterul actual al locuirii, iar înțelegerea lor stă la baza identificării unor soluții de îmbunătățire a calității mediului locuit rural.

Gabriela Panu, Moda universităților timișorene în perioada comunistă

Studierea felului de a se îmbrăca al universităților timișorene poate părea la prima vedere un subiect trivial. De aceea mă voi strădui să demonstrez contrariul arătând că până și obiecte banale cum sunt hainele pot constitui subiectul unei cercetări cât se poate de serioase. Miza acestei investigații este aceea de a arăta că vestimentația universităților timișorene a oglindit deopotrivă ideologia politică și identitatea feminină urbană a acelor vremuri. Luând în considerare că și obiceiurile vestimentare ca parte a vieții cotidiene pot fi o formă de istorie sau de înțelegere a unei anumite perioade voi încerca în acest capitol o reconstituire a perioadei comuniste prin prisma modului de a se îmbrăca al femeilor cadre universitare în universitățile timișorene, dorind să văd dacă și cum acesta a fost influențat de tendințele impuse politic sub forma propagandei. Considerând haina sau înfățișarea (ca aspect exterior ce include și frizura) drept capital cultural, achiziționat prin dispozițiile și predispozițiile date de familie, școală, mediu social, ideologic și cultural, voi urmări obiectele de îmbrăcăminte de la concept, la producție, la vânzare și până la schimbul de pe piața neagră, pentru a oferi o imagine completă a vieții cotidiene a universităților timișorene în comunism.

Corina-Eugenia Popa, O retrospectivă a ultimului deceniu de cercetare etnologică în Banat în

cadrul Universității de Vest din Timișoara

Constituirea Centrului de Studii pentru Patrimoniul și Antropologie Culturală/ Research Center for Cultural Heritage and Anthropology (CeSPAC/ RHEA), în 2016, marchează momentul instituționalizării unei autentice școli etnologice la Universitatea de Vest din Timișoara. Asumându-și misiunea de a continua documentarea prin cercetări de teren ale patrimoniului material și imaterial regional, de a actualiza, sistematiza și digitiza materialul din Arhiva de Folclor a universității și, mai ales, de a pune în valoare această arhivă prin publicarea unei serii de texte și expuneri în mediul virtual, CeSPAC este o nouă etapă în evoluția grupului de cercetători care s-au format ca specialiști ai studiilor regionale sub coordonarea Otiliei Hedeșan. Prezentarea de față stabilește coordonatele terenurilor de cercetare desfășurate în ultimul deceniu de către acest grup în Banat și aduce în prim-plan temele de cercetare și textele care au configurat profilul școlii de etnologie de la Universitatea de Vest din Timișoara și care sunt fundamentul proiectelor actuale.

Dana **Popeți**, *Profesor în Bărăgan*

În anul 1951 câteva zeci de mii de persoane au fost ridicate din casele lor, de pe teritoriul Banatului și al Olteniei și deportate în Câmpia Bărăganului. Măsura represivă copia un model stalinist și urmărea destructurarea societății și asigurarea unui control absolut al puterii comuniste. În mijlocul întinderilor aride, familiile - dislocate împreună cu copiii - și-au construit în condiții dintre cele mai precare locuințe din pământ bătut, dar și școli și dispensare. Dascălul chemat să le predea acelor copii, deportat și el, avea o sarcină anevoioasă: să își îndeplinească profesiunea în folosul unor elevi ale căror nevoi primare legate de hrană, căldură ori siguranță erau nesocotite, și care nu cunoșteau nici care va fi durata șederii lor forțate și nici dacă se vor mai întoarce vreodată acasă. Textul de față propune o evocare a figurii profesorului "bărăgăniștilor" pe baza referințelor repetate pe care o fac la acesta, persoanele intervievate (mărturiile cuprinse în volume sunt puse generos la dispoziție de doamna Smaranda Vultur). Profesorii Elena și Gheorghe Raia din Oravița, Lia Gruescu din Ciacova, Elena Antonescu din Drobeta Turnu Severin, învățătorii Stela Toc din Ilidia, Iosif Chiu din Banloc sunt pomeniți cu recunoștință și grațitudine de martorii care relatează narațiunea deportării. Articolul își propune să illustreze ideea potrivit căreia, dacă într-o societate cu o așezare firească, rostul dascălului este acela de a educa, de a transmite cunoștințe și bune deprinderi, într-o societate distopică precum cea descrisă, menirea profesorului este sensibil

potențată. Acolo, în Bărăgan, unde "oamenii se obișnuiseră cu răul, așa cum te obișnuiești cu binele", misiunea educatorului care îndeobște tălmăcește realități s-a preschimbat într-una de salvator al învățăceilor în fața extincției programate la care cu toții erau supuși.

Eliana **Popeți**, *Reflecții asupra baladelor haducești din Banat. Studiu de caz: Mantu*

Balada lui Mantu este una din ultimele balade performate în Banat. Punctul de pornire al acestei balade îl reprezintă istoria lui Petru Turnea din Bolvașnița, a cărui personalitate a înregistrat un parcurs inedit de-a lungul vremii.

Studiul de față pornește de la un teren pe care l-am efectuat în anul 2014 în județul Caraș-Severin, în localități din proximitatea Caransebeșului sau a Băilor Herculane. Printre materialele obținute în terenul respectiv, am identificat existența unor narațiuni în centrul cărora se află Mantu, personaj baladesc central în Banat. Având în centru aceste exemple, lucrarea propune o viziune integratoare asupra tematicii haiduciei în Banat, constituindu-se sub forma unei analize a modului în care această temă se regăsește în unele texte. Analiza propusă are două părți, prima parte reprezentând o trecere în revistă a principalelor culegeri și antologii de balade din Banat, precum și o serie de repere teoretice pe care mi-am fundamentat analiza traseului parcurs de *balada lui Mantu* de-a lungul vremii.

Raluca **Rusu**, *Acțiuni patrimoniale actuale. Experiențe din Banat*

Patrimoniul reflectă relația grupurilor umane cu trecutul, iar intervențiile actuale asupra acestuia reprezintă o poziție a prezentului în relație cu trecutul. Diversificarea actorilor angrenați în acțiunea patrimonială indică o preocupare tot mai extinsă și o democratizare a acestei practici și în România. Prezentarea de față analizează parcursul unui proiect de grup, organizat în jurul restaurării bisericii de lemn, monument istoric, din Crivina de Sus, județul Timiș, datată în 1677. Cercetarea demersului surprinde șantierul patrimonial, în care a avut loc o „restaurare” inclusiv a noțiunii de patrimoniu, prin înglobarea într-o logică tot mai sistematică și integrativă a resursei patrimoniale. Terenul s-a conturat în contextul unui proiect profesional și personal, în care „cercetătorul” a fost parte din grupul studiat, ceea ce a declanșat exercițiul antropologic. Metodologia de cercetare combină metode empirice și teoretice, clasice și alternative și are la bază studiul de caz, proiectul *Biserici înlemnite din Banat*, în care informațiile au fost colectate prin observare directă și cercetare-acțiune participativă (PAR).

Cosmina **Timoce Mocanu**, *Cercetările Arhivei de Folklor a Academiei Române în Banatul interbelic*

După fondarea, în anul 1930, a Arhivei de Folklor a Academiei Române, Ion Mușlea a proiectat două tipuri de cercetări de teren. Pe de-o parte, subliniind importanța științifică și național-politică a cunoașterii culturii tradiționale, între anii 1931-1940, a urmărit constituirea unei rețele de corespondenți (învățători, preoți, elevi normaliști) din satele României Mari, pentru uzul cărora a elaborat broșuri de îndrumare, precum și chestionare și circulare care vizau completarea/reprezentarea unui corpus al folclorului românesc. O parte dintre răspunsurile primite provin din localitățile bănățene Cicleni, Ciclova Română, Făget, Fiscut, Gherman, Grebenaț, Jupalnic, Măidan, Pătaș, Răcășdia, Rudăria, Uzdin, Valea Bolvașnița. Pe de altă parte, au fost promovate cercetări regionale prin intermediul stipendiaților, în zonele puțin sau deloc investigate de folcloriști până la acea dată, în provinciile devenite de curând parte a României ori în cele locuite de români, dar rămase în afara granițelor. Între micromonografiile regionale publicate în paginile „Anuarului Arhivei de Folklor” se numără *Folklor din Valea Almăjului* (1935) și *Note de folklor de la românii din Valea Mlavei – Sârbia* (1942), semnate de Emil Petrovici, precum și *Folklor de la românii din Sârbia* (1942), de Ion Pătruț. Miza comunicării propuse este de a surprinde modul în care se construiește imaginea folclorului bănățean interbelic prin intermediul acestor texte, la intersecția unor variabile precum: particularitățile contextului teoretico-metodologic, profilul intelectual al celor doi stipendiați, modelele textuale existente.